

**KAFKAS CEPHESİ HARP TARİHİ MÜZESİ
ASKERİ GİYSİ ve TAMAMLAYICI UNSURLARININ İNCELENMESİ**

THE CAUCASUS FRONT WAR HISTORY MUSEUM
EXAMINATION OF MILITARY CLOTHING AND COMPLEMENTARY ELEMENTS

Emine ERDOĞAN

Dr., Kafkas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü

Kars/Merkez

ORCID: 0000-0003-0249-4369

Özet

Giysi estetik özellikleri yansıtanın yanı sıra birçok güçlü anlamı içeren olgudur. Bu olgu kişinin yaşadığı kültüre ve coğrafyaya göre değişkenlik gösterir. Geçmişten günümüze giysi, kişinin kimliğini yansıtan öğelerden bir tanesi olmuş ve kişinin toplumdaki yerini ve sorumluluğunu belirlemede araç görevini üstlenmiştir. Askeri giysiler, büyük savaşların yaşandığı dönemlerde, anlam ve estetiğin yanı sıra hem sosyal bir işaret olmuş hem de işlevsel özellikleri oldukça önem taşımıştır. Eski çağlardan bu yana giysi, aidiyetin en önemli sembollerinden biri olmuştur. Askeri giysilerde görülen; renk, kumaş yapısı, form, aksesuar, aksesuarlarındaki işçilik ve temalar (motif, figür vb.) askeri giysilerin ait olduğu devletin; dini, kültürü, ekonomisi, gücü, yaşadığı sınırlar hakkında bilgiler vermektedir.

Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi Cumhuriyetin ilanına kadar birçok kanlı ve acı olaya şahitlik etmiştir. Birçok odacıktan oluşan Müze'nin her odasında savaşın zorluğunu yansıtan askeri giyimli figürler ve alanlar sergilenmektedir. Çalışmada, geçmişte "Kanlı Tabya" olarak bilinen ve Rus'ların saldırılarına karşı Kars şehrinin müdafaa edilmesinde önemli bir yere sahip olan Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi'nde bulunan askeri giysiler ve bu giysileri tamamlayan; silah, bıçak, barutluk vb. unsurlar incelenmiştir. Bu inceleme esnasında Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi arşivinde bulunan envanter kayıtlar ve fotoğraflar incelenerek askeri giysiler ve bu giysileri tamamlayan unsurlar yorumlanmaya çalışılmıştır. İncelemeye alınan giysiler ve giysi aksesuarları; üst bedene giyilenler, alt bedene giyilenler, başa giyilenler, ayağa giyilenler ve tamamlayıcı unsurlar (nişan, apolet, silah, kemer, düğme, kuşak, çorap, barutluk vb.) şeklinde başlıklar halinde incelenmiştir. Müze arşivinde bulunan envanter belgeleri dönemin askeri giysileri üzerine net bilgi vermediğinden dolayı alan ve literatür taramaları yapılarak askeri giysiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kars, müze, askeri giysi, kültür.

Abstract

Clothing is a phenomenon that includes many strong meanings as well as reflecting aesthetic features. This phenomenon varies according to the culture and geography of the person. From the past to the present, clothing has been one of the elements that reflect the identity of the person and has taken on the role of a tool in determining the place and responsibility of the person in the society. Military clothing, in addition to meaning and

aesthetics, has been a social sign and its functional features have been very important during the periods of great wars. Since ancient times, clothing has been one of the most important symbols of belonging. Seen in military clothing; color, fabric structure, form, accessories, workmanship and themes (motif, figure, etc.) in the accessories of the state to which the military clothing belongs; It gives information about religion, culture, economy, power, and borders. Provides information about borders.

The Caucasian Front War History Museum witnessed many bloody and painful events until the proclamation of the Republic. In each room of the Museum, which consists of many chambers, figures and areas in military clothing reflecting the hardship of the war are exhibited. In the study, the military clothes in the Caucasian Front War History Museum, which was known as the "Bloody Bastion" in the past and which had an important place in the defense of the city of Kars against the attacks of the Russians, and those that complement these clothes; guns, knives, gunpowder etc. elements were examined. During this examination, the inventory records and photographs in the archive of the Caucasian Front War History Museum were examined and the military clothes and the elements that complement these clothes were tried to be interpreted. Clothing and clothing accessories under review; upper body, underwear, lower body, head, foot, and complementary elements (insignia, epaulettes, weapons, belts, buttons, belts, socks, gunpowder, etc.). Since the inventory documents in the museum archive do not provide clear information on the military clothes of the period, military clothes were tried to be explained by making field and literature surveys.

Key words: Kars, museum, military clothing, culture.

1. GİRİŞ

Korunma içgüdüsü gereği “giyinme olgusu her şeyden evvel biyolojik ve coğrafi etkenlerin harekete geçirdiği bir eylemdir” (Arslan, 2012:3). “İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip giyim kültürü, bir yandan insan topluluklarının yaşadığı çevre, iklim, inanç, cinsiyet gibi temel ölçütler üzerinden beslenirken diğer yandan da görsel kültürü belirleyen ve sözlü olmayan iletişim unsurlarına da ev sahipliği yapar” (Sarı, 2017:604). Giyinme

Müzeler, geçmişe ait kalıntıları sonraki nesillere gösterebilmek için sergilendiği alanlar olmanın yanı sıra, “tarihi eserleri tespit eden, bilimsel yöntemlere açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sergileyen, eğitim programları aracılığıyla tarihi eserler konusunda halkı bilinçlendirerek toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır” (<https://pgm.ktb.gov.tr>).

“Müze ve müzecilik, çağdaş yaşamda altyapı gereksinimleri yanı sıra eğitim, yönetim, ticaret, inanç, kültür, sanayi kadar gereklidir” (Ghafouri, 2001:232). Gelişen teknoloji ve değişen yaşam şartları ile toplumların müze algısı değişime uğramaktadır. Geçmişin izlerine mekanlık yapan bu müzelerin bazılarında, birçok eser ve kalıntı günümüz teknolojisi ile ziyaretçilere dönemin içerisinde yaşarcasına hissi uyandıran interaktif müzeler halini almaktadır. Bu interaktif müzelerin en güzel ve en anlamlı örneklerinden biri olan Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi, ziyarete gelenlere, savaş dönemlerinin atmosferini iliklerine kadar hissetmelerini sağlayan canlandırmaların yer aldığı mekan olma özelliğine sahiptir.

Türkler, tarih boyunca özgür yaşamayı ilke edinmiş, işgallere ve tutsaklığa karşı her zaman kahramanca direnmiştir. Bu direniş örneklerinin de sergilendiği Kafkas Cephesi Harp

Tarihi Müzesi, savaş dönemlerinde savunma amaçlı, askeri mekan olarak kullanılmıştır. Rusların Kars'a saldırdıkları bir gecede bu mekandaki bütün askerler şehit edildiği için "Kanlı Tabya" olarak da anılarak tarihe geçmiştir. "19'uncu yüzyılda, Rus ordularının istilasına karşı şehrin savunulmasında önemli işlevlere sahip olan tabya, 1828'deki Rus saldırısının püskürtülmesi, 1855'teki Kars Zaferi'nin kazanılması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında savunma amaçlı kullanılmıştır" (<https://www.kulturportali.gov.tr>).

Görsel 1. Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/kafkas-cephesi-harp-tarihi-muzesi>)

Müzedeki savaş dönemlerinin kalıntılarında biri olan ve etnografik eser olarak adlandırılan giysiler ve giysiyi tamamlayan aksesuarlar, dönemin sosyo-ekonomik, sanat, kültür gibi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu dönemde Ruslar, Türk askerlerine kışlık giysi ve mühimmat taşıyan Türk gemilerini batırarak ve Türk ordusu kendi imkanları ile savaşmaya devam etmiştir.

Müzedeki farklı görsellerin sergilendiği odacıklar mevcuttur. Bu odacıklardan bir tanesi; savaş döneminde yolculuk esnasında donarak şehit olan doksan bin askeri temsil eden bir odacık düzenlenmiştir. Bu odacığın iki karşılıklı duvarında duvarı kaplayan aynalar bulunmaktadır ve buradaki aynalar sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü temsil etmektedir. Yerde ise sıra sıra dizili 90.000 askeri temsil eden 90 adet çarık sergilenmektedir. Bu çarıklar kışın soğuk ve karlı yollarında giyilebilecek, askerlerin ayaklarını koruyabilecek şekilde olmadığı, acı bir tablo ile gözler önüne serilmektedir. "Sarıkamış Harekâtı'nı gerçekleştiren 3. Ordu'nun durumunu Enver Paşa'nın Erzurum'a geldikten sonra neşrettiği beyanname gözler önüne sermektedir; "Askerler! Hepinizi ziyaret ettim. Ayağınızda çarığının, sırtınızda paltonuzun olmadığını da gördüm. Lakin karşınızdaki düşman, sizden korkuyor. Yakın zamanda taarruz ederek Kafkasya'ya gireceğiz. Siz orada her türlü nân-ü nimete kavuşacaksınız. Âlem-i İslam'ın bütün ümidi, sizin son bir himmetinize bakıyor." (Kanal, 2014:90)

Kışlık giysileri olamayan Türk askerleri soğuk ve çetin yolculukta donarak şehit olmuştur. Modern müzecilik anlayışıyla düzenlenen Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesinde, askerlerin soğuk kış aylarında yaptığı zorlu yolculuğu tasvir eden canlandırmalar

bulunmaktadır. Bu canlandırmada giyilen askeri giysiler ve tamamlayıcı unsurları geçmişte giyilen askeri giysilerle birebir örtüşür şekilde gösterime sunulmuştur.

2. ASKERİ GİYSİLER

Askeri giysiler; bedeni dış etkilerden koruyan, üzerindeki tamamlayıcı parçalar ile askeri malzemelerin taşınmasını destekleyen, renk ve desenleriyle bulunduğu ortamda gizlenmeyi sağlayan, hiyerarşi özelliği olan ve aidiyeti simgeleyen üniformalardır. Sosyal mekanizmaların harekete geçtiği bu üniformalarda geleneğin ve kültürün izleri yaşatılır.

Geçmişten günümüze askeri kıyafetlerde, farklı nedenlerden dolayı birçok kez düzenlemeye gidilmiştir. Bu nedenlerden bir tanesi ve en önemlilerinden biri, savaş meydanında askerlerin fark edilmesinden dolayı kayıpların yaşanmasıdır. Örnek verecek olursak Osmanlı döneminde savaş meydanında, zabitan'lar giysilerinde (Bkz. Görsel 2) kullanılan sarı sırma apolet renginden dolayı fark edilip kayıplara uğramıştır. Zabitanlar ile ilgili Saral (2020) şöyle bir açıklama yapmıştır: “Osmanlı Devri’nde astsubay denilmez “küçük zabit” denilirdi. Askerî okullarda görev için yetiştirilen gençler çok küçük yaşta ordu saflarına komutan olarak atandıklarından dolayı onlara “küçük” denmiştir. Subaylar da büyük zabitlerdi” (Saral, 2020).

Görsel 2. Haki Şayak Zabitan Üniforması
(Askeri Müze ve Kültür Komutanlığı, 2017:116)

İstiklal savaşının kazanılmasından önce kullanılan askeri giysilerle ilgili Askeri Müze ve Kültür Komutanlığı şöyle bir açıklama yapmıştır:

18 Haziran 1909 tarihinde kabul edilmiş olan “Elbisiy-i Askeriye Nizamnamesi”, 22 Mayıs 1911 tarihli “Jandarma Elbise Nizamnamesi” ve 22 Haziran 1909 tarihli “Bahriye-i Şahane Zabitanı Elbise-i Resmîye Nizamnamesi” ile başlayan süreçte Türk ordusunun, jandarma ve donanmasının üniforma ve rütbeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu üniforma ve rütbeler; süreç içinde yapılan düzenlemelerle gerçekleştirilen küçük değişikliklerle Birinci Dünya Savaşında ve mütareke döneminde de kullanılmıştır (Askeri Müze ve Kültür Komutanlığı, 2017:5).

Rütbeler arasındaki farklar giysilerdeki; form, renk, apolet, düğme, kol detayı (Bkz. Görsel 3) gibi ayıt edici özelliklerle belirlenmiştir. Savaş alanında ve törenlerde giyilen (Bkz. Görsel 4) askeri giysilerde de farklılıklar görülmüştür.

Görsel 3. Askeri üniforma rütbe belirleyici kol detayları (Boynukalın, 2020:71)

Görsel 4. II. Meşrutiyet Dönemi (1909-1919) Askeri Tören Üniforma Örneği
Lacivert Setre (Çuha, Yün) Üniformalı Gazi Ahmet Muhtar Paşa
(Askeri Müze ve Kültür Komutanlığı, 2017:101)

Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi'nde bulunan ve savaş dönemlerinde askeri üniforma olarak kullanılan giysiler; üstlük, içlik, başlık, pantolon, bot, ayakkabı ve çarıktan oluşmaktadır. Tamamlayıcı unsurları ise; apolet, kol ucu renklendirme ve işlemleri, düğme, başlık, silah, bıçak, çorap, barutluk kurşunluktur. Bu giysiler orijinal olmayıp dönemin askeri giysilerinin aslına uygun olarak üretilmiş olup müzede sergilenmektedir.

2.1. Üst Bedene Giyilenler

Müze de üst bedene giyilen askeri giysi (Bkz. Görsel 5) olarak; haki yeşil renkte palto, kalça üstüne kadar inen ceket, şömizye yaka gömlek, krem renkte uzun kollu fanila tarzında içlik sergilenmektedir.

Görsel 5. Askeri palto, ceket, potur, gömlek.

Geçmişte Kars'ı işgal eden Ruslara karşı savunan “Macar Hurşit Paşa (Guyon Richard Tabornok) ve İsmail Paşa'nın (György Kmety) anısına” (Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi,2022) sergilenen askeri giysi (Bkz. Görsel 6); yaka, kol, apolet rengi ce formlarıyla dönemin general giysisini yansıtmaktadır.

Görsel 6. Macar General Giysisi
(Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi,2022)

2.2. Alt Bedene Giyilenler

Müzedeki asker figürlerinin üzerinde; külot pantolon da denilen, haki yeşil renkte ve paçası dar kalça kısmı geniş potur (pantolon) (Bkz. Görsel 5) görülmektedir. Poturun altına içlik de denilen krem renkte iç donu giyilmektedir.

2.3. Başa Giyilenler

Ressamlık mesleği de olan Enver Paşa'nın tasarladığı "enveriye kabalak" (Bkz. Görsel 5) adlı başlık; üçgen formunda ve her iki kulak yanlarında hem başın çevresine çapraz şekilde sarılarak sabitlenebilen hem de açıldığında boyunu koruyan uzun iki parçası bulunmaktadır.

Görsel 7. Kalpak, çorap, bıçak.

(Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi,2022)

"İttihat ve Terakki yönetiminin 1916'da "garpçıların programını tatbik" başladığını belirten Safa'nın saydığı bu birkaç tatbikten biri de şapkanın "müjdecisi" sayılan Enveriye isimli başlıktır" (Doğan, 2020:140). Ayrıca tepesi kubbe tarzında dört köşeden dikilmiş, deri kalpak başa giyilen giysi aksesuarı olarak sergilenmektedir.

2.4. Ayağa Giyilenler

Ayağa giyilenler; yün çorap, çarık, diz altından bileğe kadar sarılı kumaş parçaları olarak sergilendiği görülmüştür. Yün çorap (Bkz. Görsel 7) üzerinde yöresel motif dokumaları mevcuttur ve diz altına gelecek uzunluktadır. "Çarık" olarak adlandırılan ayakkabı deriden (Bkz. Görsel 8) olup dönemin zorlu şartlarını yansıtan en önemli ayağa giyilen parçadır. Savaş ve yokluk döneminde çarığın içine giymek için çorap bulunmadığından dolayı diz altından ayağa kadar pantolon paçası üzerinden sarılarak ve soğuktan korunmak için giyilmiş sargı bezine benzer kumaşlar (Bkz. Görsel 5) sarılmıştır.

Görsel 8. Çarık
(Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi,2022)

2.5. Tamamlayıcı Aksesuarlar

Tamamlayıcı giysi aksesuarları; nişan, apolet, silah, kemer, düğme, kuşak, barutluk, saat, kılıç, bıçak olarak giysi üzerinde veya ayrı parçalar halinde sergilenmektedir.

Görsel 9. Üst soldan sırayla; barutluk, deri şeritli barutluk, ahşap barutluk, silah, fişek.
(Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesi,2022)

Barutluk (Bkz. Görsel 9); soldaki; metal yapısı prinç olup kapağın bir tarafı barutluğa montelenmiş 19. yy “Osmanlı döneminden kalma ve boyu 5 cm eni 2,5 cm olan eserdir. Üzerinde çiçek motifleri ile bezenmiştir. İkinci sıradaki barutluk ise yüksekliği 7 cm, genişliği 4,5 cm, tek kapaklı olup çevresi deri kayış ile çevrelidir. Ahşap barutluk ise matara şeklinde, ağaçtan oyma ve yaklaşık 17,5 cm boyu, 3 cm çapı olan eserdir” ” (Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Envanter Defteri, 1959:196). Tabanca (Bkz. Görsel 9); demir ve ahşap

malzemedden oluşan, ahşap kısımları kabartmalı motifler ile süslüdür. Kurşunluk ise gövdesi ahşap görünümlü olup ucu gümüş renklidir. Silahların (Bkz. Görsel 10) gövdeleri ahşap olup uç tarafı demirdendir ve silah sürgülü sisteme sahiptir. Vezinlik; 1,5 cm çapında silindirik şeklinde, içi boş, baş tarafı savat teknikleriyle yapılmış gümüş fişeklidir.

Görsel 10. Kılıç (Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 2017)

Kılıç; “Sap kısmı burma şeklinde oyuklu ağaçtandır ve bronzdan çerçevesidir. 20. Yy merasim kılıcına benzemektedir” (Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Envanter Defteri, 1959:318).

Görsel 10. Tüfek (Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, 2017)

Tüfek; “ahşap dipçikli, demir aksamı tüfeğin deri ve bez askılığı bulunmaktadır. Ateşleme tertibatı demir olup kullanılamaz durumdadır” (Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Envanter Defteri, 1959:93).

SONUÇ

Kars Kafkas Harp Tarihi Müzesinde yapılan araştırmada giysilerin ve tamamlayıcı unsurların; renk, form, işlevsellik gibi özellikleri incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Orijinallerine eski fotoğraf ve arşivlerde rastlayabildiğimiz bu giysiler, malzeme yapısı itibariyle çabuk deforme olup yıpranabilen yapıda olduğu için bu giysilerin çoğunun orijinalleri neredeyse yok denecek kadar azdır ve müzede de bulunmamaktadır.

Müze de giysiler özellikle aslına yakın şekilde üretilip askeri figürlere giydirilmiştir. Askeri giysi çeşitliliği oldukça az olup, geçmişte yaşanan savaşların acı tablosunun giysilere yansıtılarak sergilendiği görülmektedir. Bu bağlamda gerek mimari yapısıyla gerek iç dizaynıyla askeri müze özelliği taşıyan Kafkas Cephesi Harp Tarihi Müzesinde dönemin askeri hiyerarşisini belgeleyebilen giysi ve aksesuarlarının daha detaylı teşhir edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Giysi tamamlayıcı aksesuarların çoğu orijinal olup çoğunluğu giysiden bağımsız şekilde sergilenmektedir. Askeri giysi bütünlüğü ve giyside aksesuarların kullanım yerlerini görebilmek açısından giysiyi tamamlayan bu unsurların, giysilerin üzerinde teşhir edilmesi

gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda müze şartlarının gözden geçirilerek bundan sonraki çalışmalara rehberlik teşkil etmesi için düzenlemeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arslan, S. (2012). Osmanlı Dönemi Denizci Kıyafetleri (III. Selim ve II. Mahmud). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Askeri Müze ve Kültür Komutanlığı (2017). Harbiye Askeri Müzesi Üniteler Katoloğu. İstanbul: Deva Matbacılık ve Reklam Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti. ISBN: 978-605-82439-0-3.

Boynukalın, H. (2020). Osmanlı Askerî Teşkilâtı Ünitelerinin Tezyînatı ve Mâliyeti Üzerine Bir İnceleme, ARIŞ Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, 16 (16), 56 – 77.

Doğan, M. (2020). Türk Romanında Sembolik Değerleri Bağlamında Fes-Şapka Mücadelesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 61, Sayı: 1, 2021, 123-149

GHAFOURI, M. (2001). “İstanbul Kentini Planlamada Müzecilik Meseleleri ve Endüstriyel Miras Olan Bir Binada Toplumsal Tarih Müzesi”, (Çev. Gül Çağla Güven), Kent, Toplum, Müze Deneyimler-Katkılar, (Ed. Burçak Madran), 230-234, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Kanal, H. (2014). Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu’ya Etkileri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54 (2), 87-114,

Kars Arkeoloji ve Etnografya Müzesi. (1959). Kars Müze Envanter Defteri. Kars.

Saral, İ.T. (2020). Küçük Zabitten Astsubaya. Devlet İki Aylık Fikir ve Kültür Dergisi. Mart-Nisan 2020, s. 72-79.

Sarı, S. (2017). Görsel Kültür Nesnesi Olarak Erzurum Arkeoloji Müzesinde Bulunan Üç Adet Geleneksel Giysi Üzerine Bir İnceleme. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. 21 (3), 602 -624.

Yılmaz, D. (2011). Osmanlı Dönemi 19. Yüzyıl Modası ve Değişimi Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

<https://pgm.ktb.gov.tr> (Erişim: 10.07.2022)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/kafkas-cephesi-harp-tarihi-muzesi> (Erişim: 11.08.2022)